

In gesprek met Ad Knotter

‘Alles is aan mode onderhevig.’

Ad, jij bent hoogleraar-directeur van het Sociaal Historisch Centrum Limburg (SHCL). Wat is de doelstelling van het centrum?

Ik wil eerst iets anders opmerken. Het Sociaal Historisch Centrum moet je zien als een onderdeel van de infrastructuur van sociaal- en economisch-historisch Nederland, zoals die in de loop van de twintigste eeuw is opgebouwd. Er zijn meer van die instituten. Ze hebben allemaal dezelfde structuur, ze verzamelen documentatie en archieven, verrichten onderzoek en geven publicaties uit rondom een bepaald thema. Het NEHA is daar misschien het oudste voorbeeld van. Het IISG is natuurlijk heel erg uit zijn krachten gegroeid wat dat betreft. Je hebt ook het Nederlands Agronomisch Instituut in Groningen. Er zijn meer voorbeelden van dit type instellingen en het Sociaal Historisch Centrum past daar dus goed in. Ik wil van tevoren even benadrukken dat het niet een geïsoleerd iets is. Tegelijk is het ook uniek, omdat het gericht is op Limburg.

Het is ontstaan vanuit de katholieke arbeidersbeweging die zijn eigen geschiedenis in Limburg wilde documenteren. In de jaren zestig is onder leiding van mijn voorgangers Philips en Janssen nadrukkelijk het contact met de academische economische geschiedschrijving gezocht. Dan moet je denken aan Wageningen, aan Jappe Alberts in Utrecht en ook, over de grens, aan Leuven en Bonn. In Bonn had je het Instituut voor Rheinische Landeskunde waar ze aansluiting bij zochten. Het centrum heeft zich dus vanuit dat katholieke emancipatiestreven opgewerkt tot een universitair instituut dat ook ondersteund wordt door het Ministerie van Onderwijs. Vandaar ook dat we nu gelieerd zijn aan de universiteit en dat er een bijzonder hoogleraarschap aan gekoppeld is, dat we een wetenschappelijke publicatiereeks uitgeven en ons op wetenschappelijk onderzoek richten. Tegelijkertijd hebben we een grote bibliotheek en een archiefafdeling.

Er werken ongeveer twintig mensen waarvan elf in reguliere ambtelijke dienst. Dan moet je denken aan een vierdeling van algemene ondersteuning,

onderzoek, bibliotheek en archief. Dat zijn in feite allemaal kleine afdelinkjes, je hebt geen grote onderzoeksafdeling. Maar niettemin een heel leuk en actief centrum, dat ook een jaarboek uitgeeft. Wat wij vooral proberen is de geschiedschrijving van de hele regio tot ontwikkeling te brengen. Dus we beschouwen Limburg niet als een afgesloten geheel, maar bij uitstek als onderdeel van een grensgebied. Zowel in vergelijkende zin als in grensoverschrijdende zin willen we die sociaal-economische geschiedschrijving ontwikkelen. Dat wordt al heel sterk bevorderd door het feit dat je op een heel kleine oppervlakte vier universiteiten hebt. Je hebt Luik, Aken, Diepenbeek en Maastricht. Maastricht is dan de jongste in feite, Diepenbeek is iets ouder. Met name Aken en Luik hebben zeer sterke sociaal-economische afdelingen. Luik heeft een belangrijke demografische traditie en Aken meer een bedrijfshistorische traditie. Ik heb dus vanaf het begin het contact met die collega's over de grens proberen aan te trekken, wat niet altijd makkelijk is, om op die manier het grensoverschrijdende karakter van het onderzoek te bevorderen.

172

Het sterke is dat dat eigenlijk beter aansluit, maar misschien moet ik dat niet zeggen, bij de faculteit waar ik hoogleraar ben. Dat is de Faculteit der Cultuurwetenschappen die geen historische opleiding heeft (hoewel er wel een vakgroep geschiedenis is), laat staan een economisch-historische. Dus de affiniteit met de wetenschapsbeoefening is sterker over de grens dan in Maastricht zelf. Dat neemt niet weg dat het hele plezierige en prettige collega's zijn, daar gaat het verder niet om, maar de typische 'nestgeur', de typische manier van denken die sociaal-economisch historici hebben, die vind ik meer in Aken en Luik.

Hoeveel tijd kost zo'n bijzonder hoogleraarschap?

Ik ben directeur van het instituut en daarnaast bijzonder hoogleraar. Het is een heel klein instituut dus dat kost relatief erg veel tijd; begrotingen maken, rekeningen ...

Je hebt niet een aparte aanstelling bij de universiteit?

Jawel, een bijzonder hoogleraarschap van één dag, en omdat het centrum ook een wetenschappelijke doelstelling heeft, vloeit dat in elkaar over. Je kan dus niet zeggen dat ik maar één dag aan wetenschap besteed, het is wel iets meer. Misschien twee of tweeënhalf.

Dus je hebt binnen die directeursfunctie ook tijd en ruimte om wat onderzoek te doen?

Ja, en ook een programma te ontwikkelen, want dat is het belangrijkste. Om contouren te schetsen waarbinnen anderen hun onderzoek kunnen uitvoeren.

Als ik het onderzoek zou moeten typeren is het regionaal onderzoek, maar het is tegelijkertijd ook grensoverschrijdend.

Internationalisering kun je daar in je achtertuin plegen, want het interessante van die universiteiten daar in Luik en Aken is dat ze natuurlijk een enorm netwerk en achterban hebben. Luik in het hele Francofone gebied en Aken in het hele Duitstalige gebied. Dus je sluit aan bij een veel groter netwerk dan alleen maar die lokale geschiedenis daar.

Dat werd door Fremdling een zwak punt van de economische geschiedschrijving in Nederland genoemd; internationaal vergelijkend onderzoek, dat miste hij sterk.

En als het plaatsvindt, is het puur Angelsaksisch georiënteerd. Dat merk je pas als je met Duitsers en Francofone wetenschapstradities in aanraking komt. Wat er in Nederland aan internationale probleemstellingen en oriëntatie is, dat is gericht op Engelstalige, misschien wel voornamelijk Amerikaanse tijdschriften en wetenschapspraktijken.

173

Nog even terug naar het centrum. De formatie heeft een behoorlijke omvang. Twintig plaatsen begrijp ik, waarvan elf regulier. Die mensen doen niet allemaal economische geschiedenis, neem ik aan. Dat zou je misschien wel willen, maar...

Nee, het is natuurlijk heel veel archiefwerk. Kijk, het centrum functioneert meer als een soort spin in een web. Mensen die in Limburg op een terrein komen wat in onze belangstellingssfeer ligt, die komen vanzelf bij ons om bronnen te raadplegen of hun artikelen te publiceren e.d. Het is geen grote onderzoeksstaf. Ja, wat noem je groot.

De gemiddelde leerstoel in Nederland voor sociaal-economische geschiedenis is niet veel groter.

Klopt, maar daar zit ook vaak een schil van aio's en postdocs omheen.

Heb je die ook? Promovendi? Buitenpromovendi?

Ja, maar echt grote groepen die heb ik niet, het is kleinschalig. Ik probeer via NWO e.d. en ook particuliere fondsen meer middelen te krijgen om dat grensoverschrijdende programma handen en voeten te geven. Er loopt nu

weer een aanvraag bij NWO voor een vergelijkend onderzoek naar mijnarbeidsmarkten in de hele Euregio. Nu probeer ik, via dat kleine programma, aio's te krijgen en mijzelf een jaar vrij te stellen om een soort synthese te schrijven.

En dat is vooral arbeidsmarktonderzoek?

Ja, dat is mijn specialisme, hè. Al van oudsher, en ik denk dat het nog niet uitgeput is.

Ik heb in 1985 ergens geschreven dat jij de geschiedenis in zal gaan als 'the Godfather' van het historisch arbeidsmarktonderzoek.

Dat heb ik mij aangetrokken. Ik denk dat ook voor zo'n grensoverschrijdend programma de arbeidsmarkt een hele goede invalshoek is. Bijvoorbeeld door die arbeidsmarkt grensoverschrijdend te onderzoeken, waardoor je verschillen en overeenkomsten op het spoor kan komen, maar ook omdat de structuur van de economie in die verschillende gebieden via de arbeidsmarkt heel goed vergelijkbaar te benaderen is.

Betekent dit onderzoek nu een breuk voor Limburgse begrippen of Limburgse verhoudingen? Werden er vóór Philips en Janssen hele andere onderwerpen aan de orde gesteld? Ben je dus echt iets nieuws begonnen, of bouw je voort op toch wel een zekere traditie die hier is?

174

Zo uitgesproken *gefocused* op arbeidsmarktonderzoek waren mijn voorgangers niet, hoewel Janssen er wel verschillende dingen over gepubliceerd heeft, maar het was een kleine staf. Er waren twee zwaartepunten. Landbouwgeschiedenis heeft door Janssen heel lang sterk geleefd en bij Philips was dat het gezondheidswezen. Dus de medische zorg, maar ook de demografie die daaraan gekoppeld kan worden. En mijn hoofd onderzoek, Willibrord Rutten, komt uit de Wageningsche School en is ook historisch demograaf van huis uit, en ook in dat gezondheidswezen actief. Hij heeft ook over landbouwgeschiedenis gepubliceerd. Het is een hele flexibele onderzoeker, die nu bezig is met arbeidsmarktonderzoek. Hij combineert levenslooponderzoek, wat meer demografisch van aard is, met arbeidsmarktonderzoek.

Oorspronkelijk zat je in Utrecht, later in het archiefwezen. Die benadering, die aanpak, die zet je ook door in het centrum, zoals archiefmateriaal verzamelen...

Mijn achtergrond is enerzijds wetenschappelijk onderzoeker in de traditie van de sociale en economische geschiedenis in Utrecht en anderzijds archivaris. Ik heb twintig jaar in het Gemeentearchief in Amsterdam gewerkt. Ik denk niet dat er een betere plek is. En die beide kwaliteiten die komen in

het centrum ook samen. In die zin ben ik als niet-Limburger daar toch op mijn plaats.

Van Utrecht via Amsterdam naar Maastricht. Een hele omschakeling lijkt mij, of niet?

In vele opzichten wel, in andere opzichten ook weer niet, want het maakt vanuit wetenschappelijk oogpunt niet uit of je de arbeidsmarkt van Amsterdam onderzoekt of in de Limburgse mijnstreek.

Dus je promotor Van Tijn zou hiermee hebben kunnen leven?

Ik ga daar onmiddellijk van uit, hoewel hij het niet geweten heeft, maar ik denk wel dat hij dit zou toejuichen. Het is natuurlijk ook wel zo, dat moet ik er wel bij zeggen, dat het centrum zich nadrukkelijk positioneerde als een wetenschappelijk instituut, maar die traditie van de katholieke arbeidersbeweging was nog wel heel nadrukkelijk aanwezig bij mijn voorgangers. Ook omdat de oprichter van het centrum, Pater Dieteren, nog tot 1994 heeft geleefd en zich ook nog wel met het centrum bemoeide. Er was nog steeds een bepaalde traditie bij de hoofdlijn van de katholieke sociale geschiedschrijving. En dat vertegenwoordig ik dus niet. Mijn aanstelling is in die zin dus een breuk. Hoewel die breuk in zekere zin wel is voorbereid door het proefschrift van Loek Kreukels die in de jaren zeventig en tachtig daar hoofd onderzoek was.

175

Die werkt daar nu niet meer?

Nee, die moest weg nadat zijn proefschrift was verschenen. Het was te controversieel. Het ging over arbeidsverhoudingen in de Limburgse mijnstreek en was sterk kritisch ten aanzien van het beleid van Poels, de grote man in de katholieke arbeidersbeweging voor de oorlog.

Janssen was het daar helemaal niet mee eens.

Van Tijn was het er wel erg mee eens. Je moet je voorstellen dat het centrum nog steeds sterk werd beheerst door de katholieke sociale beweging en het was een ijkpunt voor de ontwikkeling van het centrum. Het heeft ook bij de redactie van de dissertatiereeks die wij uitgeven geleid tot het uittreden van twee mensen, Dieteren en Philips, die zeiden: 'Ik ga hier niet mee akkoord als dit gepubliceerd wordt'. Het werd dus op het scherp van de snede uitgevochten. Er is ook in de pers heel veel om te doen geweest. In mijn optiek kwam het er gewoon op neer dat een aantal oudere vertegenwoordigers van het centrum de moderne tijd niet zo begreep en wilde vasthouden aan een bepaalde maatschappijvisie die gewoon niet meer haalbaar was. Dat bleek

ook bij mijn benoeming. Je kon er niet aan voorbij gaan dat er een andere visie op geschiedschrijving ingang had gevonden.

Ik had eigenlijk, zoals zovelen met mij, toch wel verwacht dat er iemand benoemd zou worden uit de katholieke sociale traditie, uit de arbeidersbeweging zelf, maar dat is duidelijk niet gelukt.

Nee, en dat komt omdat de universiteit — het is geen katholieke universiteit — zich nadrukkelijk op het standpunt heeft gesteld dat er uitsluitend wetenschappelijke criteria voor de benoeming van deze hoogleraar mochten gelden.

Terug naar je onderzoek: arbeidsmarktonderzoek, economisch gericht, internationale vergelijkingen, veel cijfers. Je zou natuurlijk kritiek kunnen verwachten in de geest van 'is dit ook al weer niet passé?' Hoe sta je tegenover de 'return of the narrative'?

176

Toen ik begon met onderzoek waren er twee trefwoorden, voor zover je geschiedenis tot trefwoorden kunt terugbrengen. Dat waren structuur en ontwikkeling. Dat waren twee begrippen die eigenlijk altijd centraal stonden in de geschiedschrijving. De sociaal-economische geschiedenis vertegenwoordigde eigenlijk die benadering: het zoeken naar structuur en ontwikkeling. Vandaar ook de populariteit van de sociaal-economische geschiedenis in de jaren zeventig. Als je nu kijkt naar trefwoorden heb je het over herinnering, identiteit, cultuur (hoewel dat ook alweer minder is). Maar de invloed van het postmodernisme, misschien moet je dat zo noemen, heeft er toe geleid dat die benaderingen waarin ik opgegroeid ben — de sociaal-economische geschiedenis — dat die veel minder dominant zijn geworden en veel meer in de marges zijn terechtgekomen.

In de sociale geschiedenis hebben we die kritiek niet ondervangen, maar het structuurbegrip geleidelijk aan vervangen door een meer handelingsgerichte benadering. Dat begrip structuur werd veranderd in handeling en actor en structuratie. Ik zeg niet dat de structuurbenadering van de sociale geschiedenis alleen zaligmakend is of dat die overeind zou moeten blijven, maar ik vind dat er een tussenweg tussen de cultuurgeschiedenis en de structurele geschiedenis moet worden gevonden in het handelingsperspectief.

Dit is misschien allemaal waanzinnig abstract!

Ik denk het niet. Ik denk dat mensen die in het vak zitten toch heel geregeld mee geconfronteerd worden met dit soort gewetensvragen, zou ik bijna zeggen.

Je merkte het een en ander hiervan in het Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis. In de tijd dat ik in de redactie zat, heeft op de achterflap een soort statement gestaan. Daar vind je, vooral onder invloed denk ik van het toen-

malige redactielid Anton Schuurman, heel sterk die benadering vanuit het idee dat je menselijke handelingen moet onderzoeken, die weliswaar tot bepaalde patronen en structuren leiden, maar die structuren zijn niet uit zichzelf gegeven. Die zijn een product van menselijk handelen. Er is in ons tijdschrift heel veel aandacht voor de culturele benaderingen en antropologie geweest, maar dat heeft toch nooit een dominante positie kunnen innemen. Ik ben het er dus niet helemaal mee eens dat arbeidsmarktonderzoek achterhaald is, maar wel, dat ook in het arbeidsmarktonderzoek en in het hele sociaal-historische onderzoek het actor-perspectief veel nadrukkelijker naar voren moet komen dan het structurende perspectief.

Dus de typering dat er sprake zou zijn van een crisis in het vak, die deel je niet?

Een crisis gaat mij veel te ver. Het is zo dat onder invloed van de cultuurgeschiedenis, en ik denk dan toch met name het postmodernisme, sociaal-economische geschiedenis een veel minder dominante positie heeft gekregen in het geschiedbedrijf in het algemeen. Door die nieuwe wetenschapstheoretische invalshoeken is het vak sociale en economische geschiedenis, nou, gemarginaliseerd vind ik een groot woord, maar wel veel minder dominant geworden.

Crisis is dus een veel te sterk begrip?

Vind ik wel ja. Crisis is onzin.

Er zijn er die dat vinden, maar goed, we hebben sterke punten gehad, we hebben wat zwakke punten gezien. Zou je nog iets kunnen noemen wat in Nederland onderontwikkeld is, waar meer aandacht voor zou moeten komen?

Wat mij in Nederland wel heel sterk opvalt, is dat het zo modieus is allemaal. Misschien is modieus niet het juiste woord, maar het ontbreekt hier aan stevige tradities in het vak, en het is natuurlijk onze taak om die te vestigen.

Kun je daar voorbeelden van geven?

Voor mijzelf is daar de sociale geschiedenis in engere zin, de arbeidersgeschiedenis, waar ik mij nogal mee bezig heb gehouden. Als je ziet hoe dat in de jaren zeventig opkwam, met Ger Harmsen, er was eigenlijk geen onderwerp of het had te maken met de geschiedenis van de arbeidersbeweging.³⁰

³⁰ Ger Harmsen,, 1922-2005 hoogleraar in Groningen, specialist op het terrein van de geschiedenis van de arbeidersbeweging.

Daar is dus niets, maar dan ook helemaal niets van over. Het vreemde is eigenlijk dat op het moment dat die grote opleving kwam er wel een traditie was, niet alleen bij socialistische historici maar ook bij anderen. Het gekke is dus dat met het verval van de geschiedenis van de arbeidersbeweging na de grote opleving, ook die hele traditie, kleinschalig weliswaar, verdwenen is. Of misschien overdrijf ik. Je hebt nog wel enkele vertegenwoordigers. Ik noem Dennis Bos, die heel verdienstelijk en heel goed schrijft over de geschiedenis van de arbeidersbeweging, en daar ook vernieuwing in aanbrengt, denk ik. Maar ze zijn echt schaars, of ze zijn heel erg marginaal. Dat vind ik jammer.

Was dat niet voor een belangrijk deel te wijten aan de opkomst van, wat je net vastknoopte aan twee begrippen: ontwikkeling en structuur. Termen die veel breder zijn. Een soort erfgoed, dat je tegenkomt als je kijkt naar de jaren zeventig. En dat is uitgelopen op een discussie die gepersonifieerd werd door Ger Harmsen en Theo van Tijn? Je ziet steeds dat die als kemphanen tegenover elkaar worden gezet, als ze dat zelf al niet deden.

Ja, maar het interessante is dat je onder de gevestigde hoogleraren representanten had van mensen die daar interesse in hadden en daarover wilden discussiëren. Dat is er nu niet meer. Wie doet dat nog? Ja, Marcel van der Linden.

178

Had je naast Harmsen en Van Tijn in die jaren nog anderen op hoogleraar-niveau die actief bezig waren in die arbeidersbeweging en de geschiedenis daarvan diepgaand bestudeerden?

Misschien niet op hoogleraar-niveau, maar er waren in ieder geval onder jonge historici....

... ja, jeugdzonden!

Ik wil het ook niet ophemelen, maar waar het mij meer om gaat is dat er geen traditie is die dat vasthoudt.

Maar er is toch hier en daar wel sprake van wat je schoolvorming zou kunnen noemen. Als ik naar Wageningen kijk, is er toch door Slicher een spoor uitgezet.

Dat is ook, denk ik, in ons vak het meest pregnante voorbeeld van schoolvorming en ook het meest succesvolle. Het staat te bezien of Wageningen dat volhoudt. Ik denk toch dat Pim Kooij een aantal andere thema's aan de orde stelt. Dat is ook logisch natuurlijk.

Dus deze traditie wordt afgebroken, is je verwachting?

Dat denk ik wel ja. Ik vind het een moeilijke vraag. Het heeft met een aantal factoren te maken. Alles is aan mode onderhevig. Zo zou je ook kunnen zeggen dat het in golven gaat. Nu is bedrijfsgeschiedenis bijvoorbeeld heel erg populair, daar wordt veel aan gedaan. Migratiegeschiedenis, ook zo'n richting waar nu de proefschriften vandaan blijven komen.

Ik heb je heel expliciet naar die zwakke punten gevraagd in onze economische geschiedschrijving. Sterke punten, daar hebben we het eigenlijk nog niet zo over gehad. Behalve dan over jouw eigen onderzoek dat internationaal vergelijkend mag heten, wat natuurlijk niet elke dag voorkomt.

Ik denk dat Nederland qua niveau van onderzoek en van het gemiddelde proefschrift wel heel goed mee kan met de internationale wereld. Dat geloof ik zeker. De Angelsaksische wereld heeft iets meer poeha, maar ik denk dat heel veel onderzoek dat wij hier doen, zich daar heel goed mee kan laten meten. En er zijn natuurlijk ook een aantal figuren, zoals Jan Luiten van Zanden en Jan Lucassen, die heel erg internationaal aan de weg timmeren. Dat is ook een generatiekwestie. Het grote aantal mensen dat in de jaren zeventig ging studeren, afstudeerde en promoveerde, daar moest ook wel een aantal mensen uit naar voren komen die ook internationaal kon meedraaien.

179

Tot voor kort was er ook niet zoveel oog voor het belang van internationale betrekkingen.

Het interessante was dat de *AAG Bijdragen* onder collega's in den lande en internationaal werden verspreid.³¹ Een simpel instrument als het gratis rondsturen van je boeken leidt tot internationale beroemdheid. Heel simpel. De kwaliteit van die boeken was ook goed en het paste in de internationale sfeer van de geschiedschrijving en wat er allemaal omheen zat. Dat is natuurlijk een wisselwerking, niet elk willekeurig boek dat je naar een Fransman stuurt wordt gelezen.

Over internationalisering gesproken: het Posthumus Instituut daar ben je ook bij betrokken. Is dat een zinvol initiatief geweest?

Ja, ik waardeer dat zeer, omdat het structuur geeft aan het vak. De sociaal-economische geschiedenis wijkt af van de rest van de letterengeschiedenis, omdat het als het ware op het grensgebied staat van letteren en sociale wetenschappen. Het is een soort mengvorm. Dus je bent nooit ergens helemaal

³¹ *AAG Bijdragen*: publicatiereeks van de Afdeling Agrarische Geschiedenis Landbouwwuniversiteit Wageningen.

thuis. Nooit is te sterk gezegd, maar het Posthumus Instituut is een heel belangrijk instrument om de Nachwuchs op te leiden, dus aio's en andere promovendi, om onderzoek te coördineren en internationale contacten te leggen.

De seminars die vanuit het Posthumus Instituut worden georganiseerd, dat vind ik een heel belangrijk iets. Dat zijn congressen met jongere historici uit heel Europa die dan over bepaalde thema's congresseren en commentaar krijgen van meer gevorderde historici uit heel Europa. Dat vind ik een heel interessant initiatief van het Posthumus Instituut. Het is, denk ik, een van de best georganiseerde onderzoekscholen, zeker in de Letteren.

Je bent er officieel bij aangesloten?

Ja; het kost wel geld en wij zijn een heel arm instituut. Ik heb eerst geprobeerd de faculteit in Maastricht aan te laten sluiten, maar dat vertikten ze. Dus hebben we op een gegeven moment besloten om als centrum daarbij aangesloten te zijn. Het Posthumus Instituut is nu officieel een samenwerkingsverband tussen de universiteiten waar hoogleraren in de economische en sociale geschiedenis actief zijn, het IISG en het SHCL. Dat is wel grappig, vind ik.

Wat doet het er toe, als je er maar bij zit.

180 Ja, maar het is zo'n klein instituutje vergeleken met bijvoorbeeld het IISG, waar onvergelijkbaar veel meer geld omgaat en mensen actief zijn.

Zijn er nog punten die we overgeslagen hebben, naar jouw gevoel?

Nou, misschien de tijdschriften. Ik ben acht jaar redacteur geweest van het *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*. Het tijdschrift is eigenlijk een initiatief dat voorkomt uit de hoek van de arbeidersbeweging, maar het heeft zich ontwikkeld tot een tijdschrift voor sociale geschiedenis in brede zin; dus zowel sociaal-economisch, sociaal-politiek, sociaal-cultureel, als je dat zo mag onderscheiden. Met name de laatste jaren probeerden wij heel sterk die laatste twee 'vakken' aan bod te laten komen, het culturele element en het politieke element, en wel omdat wij hoopten dat wij ook aansluiting zouden vinden bij geschiedbeoefening buiten de sociaal-economische geschiedenis in enge zin. Het punt was dat de aanpak van de sociale geschiedenis ook in andere historische vakken als de politieke en de cultuurgeschiedenis, behoorlijk doorgedrongen was. Die verbreding is in wezen wel gelukt met het aanbod van kopij, omdat we heel breed hebben gepubliceerd, maar niet wat betreft het lezerspubliek, dat is niet meegekomen. Zodat we in feite qua lezerspubliek een overlap hadden met het *NEHA-jaarboek* en het *NEHA-bulletin*. Om institutionele en financiële redenen hebben we ze toen

moeten samenvoegen, met als resultaat het nieuwe *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* (TSEG). Maar daar lag dus niet een inhoudelijke overweging aan ten grondslag, dat sociale geschiedenis en economische geschiedenis per definitie aan elkaar gekoppeld zouden moeten zijn. Ik was daar wel een groot voorstander van, van die fusie, omdat ik denk dat je verenigd sterker staat, maar tegelijkertijd is er dus het gevaar dat een brede visie op sociale geschiedenis daar niet tot zijn recht komt. We moeten zien hoe dat tijdschrift zich ontwikkelt, of het voldoende ruimte voor de sociaal-culturele invalshoek zal geven, en de vraag is dan of dat de combinatie met de economische wel helemaal recht doet.

Je raakt dan wel snel los van je traditie. Sociaal-cultureel, dan denk ik aan een heel breed vakgebied waar je allemaal onderwerpen en thema's tegenkomt die in die oorspronkelijke sociaal-economische geschiedenis totaal geen plek hadden.

Maar dat vind ik een goede zaak. Het kan natuurlijk leiden tot verwatering van het vak, maar daar ben ik eerlijk gezegd niet zo bang voor. Je moet ook in discussie blijven. Het gevaar is dat je in jezelf besloten wordt. Dat heb ik bij Van Tijn geleerd, dat wil ik wel zeggen. Hij was een voorstander van integrale geschiedschrijving, dat noemde hij zo. Volgens mij moet je het zo zien dat de sociaal-economische geschiedenis ook relevant moet zijn en kan zijn voor de geschiedschrijving in zijn algemeenheid, dus dat goede sociaal-economische geschiedenis betrekking heeft op allerlei aspecten van de geschiedenis en niet maar één aspect, één onderdeel van het leven bestudeert, maar een verbinding aanbrengt met andere. En ik zou het een hele slechte zaak vinden als sociaal-economische geschiedenis zou worden gereduceerd tot één bepaald onderdeel van de geschiedenis.

181

Dus niet alleen een verbinding met economie...

... maar ook met andere levenssferen, zo noemde Van Tijn dat. Een brede benadering van de geschiedenis en daar moet de sociale en economische ontwikkeling een plaats in krijgen. Als je dat niet doet, ben je veel minder relevant voor mijn gevoel.

Het maakt natuurlijk ook wel verschil in welke faculteit je zit en in welke richting je werkt, want ik kan mij voorstellen dat als je in een economische faculteit werkt dat die sociaal-culturele kant van nul en generlei waarde wordt gevonden.

Daar moet je economische of bedrijfsgeschiedenis beoefenen, omdat dat aansluit. Tegelijkertijd vind ik dat als historicus veel te beperkt. En daarmee misschien wel relevant voor economen, maar niet voor historici.

